

5. Шафранська Л. Консолідація земельних ресурсів та земельні банки. Чим обґрунтовується доцільність їх функціонування? / Л.Шафранська // Землевпорядний вісник. – 2010. – № 11. – С. 19.
6. Шафранська Л. Про найактуальніші аспекти досвіду німців в управлінні земельними ресурсами / Л.Шафранська // Землевпорядний вісник. – 2010. – № 12. – С. 19.
7. Іванець І. В. Сучасний стан та оцінка кредитування сільського господарства України. Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" 2012 [Електронний ресурс] / І. В. Іванець. – Режим доступу: www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1667
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

УДК 366.4:658.87

Лачкова В.М.,
ст. викладач
Харківський державний університет
харчування та торгівлі

ОЦІНКА ВПЛИВУ РИЗИКОУТВОРЮЮЧИХ ЧИННИКІВ НА КОМЕРЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ

Постановка проблеми. Питання ефективного розвитку вітчизняних підприємств роздрібною торгівлі напряму залежить від їх здатності адаптуватися до умов невизначеності здійснення комерційної діяльності та можливості мінімізувати спричинені нею ризики. Така здатність значною мірою зумовлюється обізнаністю керівників і менеджерів підприємств галузі з підходами та методами управління комерційними ризиками, а також наявними уміннями та навичками їх застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі теоретичні положення управління ризиками знайшли висвітлення у працях вітчизняних і російських науковців В.А. Абчука [1], В.А. Боровкової [2], В.В. Вітлінського [3], М.П. Висоцької [4], І.Ю. Івченко [5], Т.С. Клебанової [6], О.В. Раєвнєвої [7], Г.С. Токаренко [8], Л.Н. Тепмана [9] та інших. Фахівцями досліджено питання економічної сутності ризику, чинників його виникнення, обґрунтовано основи класифікації ризиків, їх оцінки, визначено підходи щодо мінімізації.

Проте, аналіз існуючих науково-методичних розробок довів, що вони не дозволяють сформувати системне бачення змісту комерційних ризиків та їх типології у роздрібній торгівлі через ігнорування специфіки комерційної діяльності у галузі. Отже, чинники ризикових ситуацій комерційної діяльності підприємств роздрібною торгівлі обґрунтовано недостатньо, їх вплив на фінансові результати підприємств галузі не визначено повною мірою.

Необхідність удосконалення теоретико-методичних і прикладних аспектів управління комерційними ризиками підприємств роздрібною торгівлі зумовлюють актуальність та цільову спрямованість дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення впливу ризикоутворюючих чинників на комерційну діяльність підприємств роздрібною торгівлі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комерційна діяльність визначає сутність і зміст економічної діяльності підприємств роздрібною торгівлі, дозволяє упорядкувати їх відносини з різними учасниками споживчого ринку та об'єднати їх інтереси у загальну мету створення цінності для покупців, постачальників, виробників, держави тощо. Зважаючи на те, що основним результатом комерційної діяльності торговельних підприємств є прибуток, найбільш загальну характеристику ступеня поширення ризикових ситуацій в торгівлі можна отримати за допомогою дослідження фінансових результатів і кількості збиткових підприємств торгівлі в Україні.

Як показало дослідження (рис.1), від 30% до 40% підприємств усіх видів економічної діяльності в Україні протягом 2006-2011 рр. були збитковими. У роздрібній торгівлі їх частка у загальній кількості становила від 26% до 33%, тобто склала майже третину всіх підприємств за аналогічний період. Незважаючи на загальну тенденцію щодо зменшення кількості збиткових підприємств у цілому за всіма сферами економічної діяльності у 2011 р., у роздрібній торгівлі їх частка незначно (на 0,1%), але продовжувала зростати.

Безумовно, наявність збитків за результатами господарської діяльності певною мірою

пояснюється нестабільністю вітчизняної та світової економік. Але виявлені відмінності у формуванні фінансових результатів дозволяють стверджувати, що діяльність підприємств роздрібною торгівлі щорічно супроводжується виникненням ситуацій ризику, які зумовлені впливом як загальногалузевих, так і внутрішніх чинників.

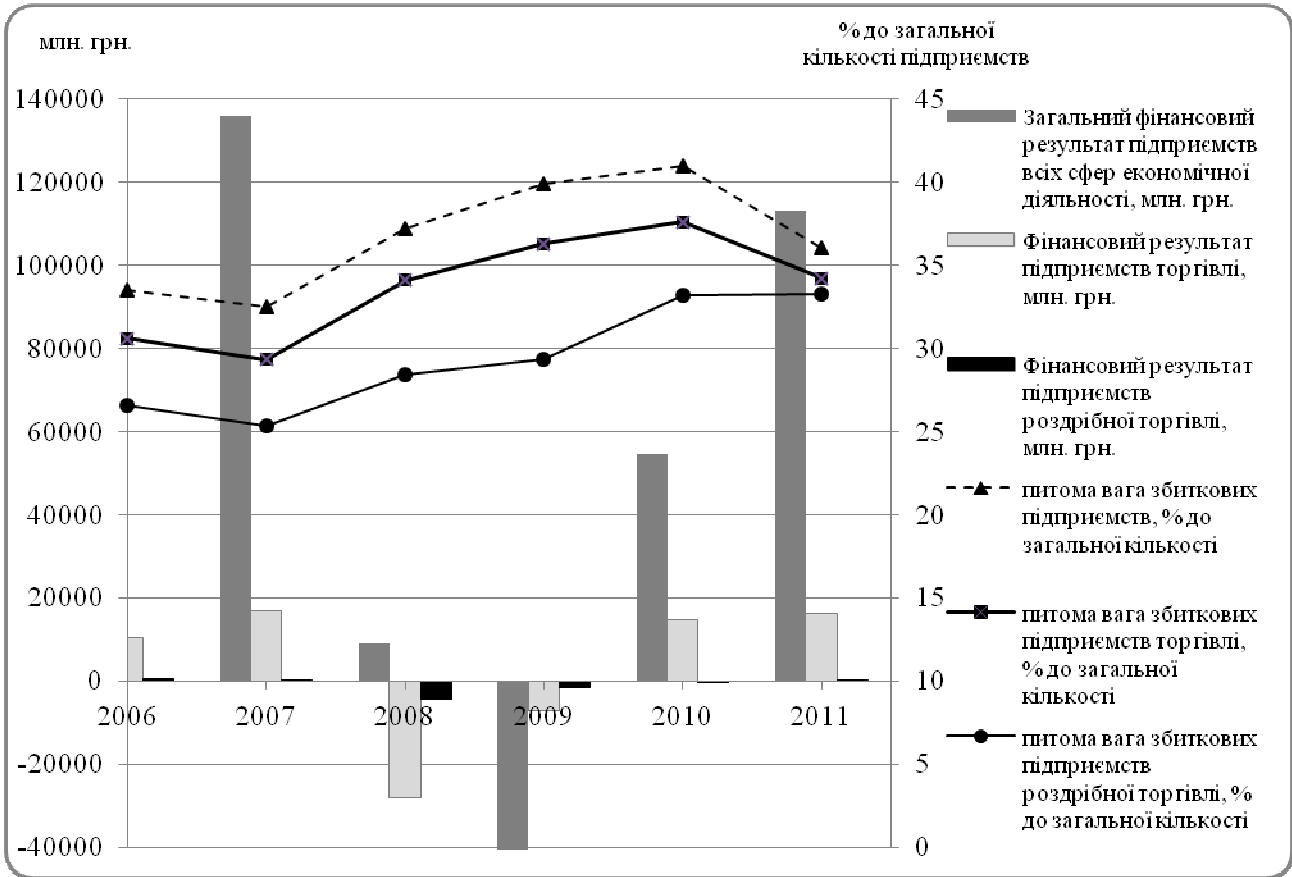

Рис. 1. Динаміка фінансових результатів і кількості збиткових підприємств в Україні за 2006-2011 рр.

Джерело: розроблено за [10]

Досліджуючи ризикоутворючі галузеві чинники у комерційній діяльності підприємств роздрібною торгівлі, автори дотримуються логіки запропонованої класифікації комерційних ризиків за процесами створення цінності. Згідно з авторським підходом, до числа комерційних ризиків, виникнення яких переважно зумовлюється впливом галузевих чинників, варто відносити ризики зміни обсягів за купівель і реалізації товарів, що мають товарний характер, а також цінові ризики на етапах як закупівель, так і продажів

Ризикові ситуації, за яких виникають виділені товарні та цінові ризики зовнішнього характеру, в першу чергу, породжуються наступними чинниками:

1) коливаннями товарної пропозиції – товарний дефіцит або профіцит товарної маси, що пропонується до продажу з боку виробників і посередників, впливає на можливості торговельного підприємства формувати асортимент, який має відповідати його стратегічним цілям;

2) коливаннями споживчого попиту – недостатній рівень доходів покупців скорочує їх споживчі витрати, а, отже, потенційно зменшує середній чек підприємства роздрібною торгівлі та рівень його доходів; зі зростанням доходів споживчий попит переорієнтується у більш високий ціновий сегмент товарів, а торговельне підприємство, в свою чергу, змушено здійснювати реструктуризацію асортименту, що спричиняє додаткові витрати;

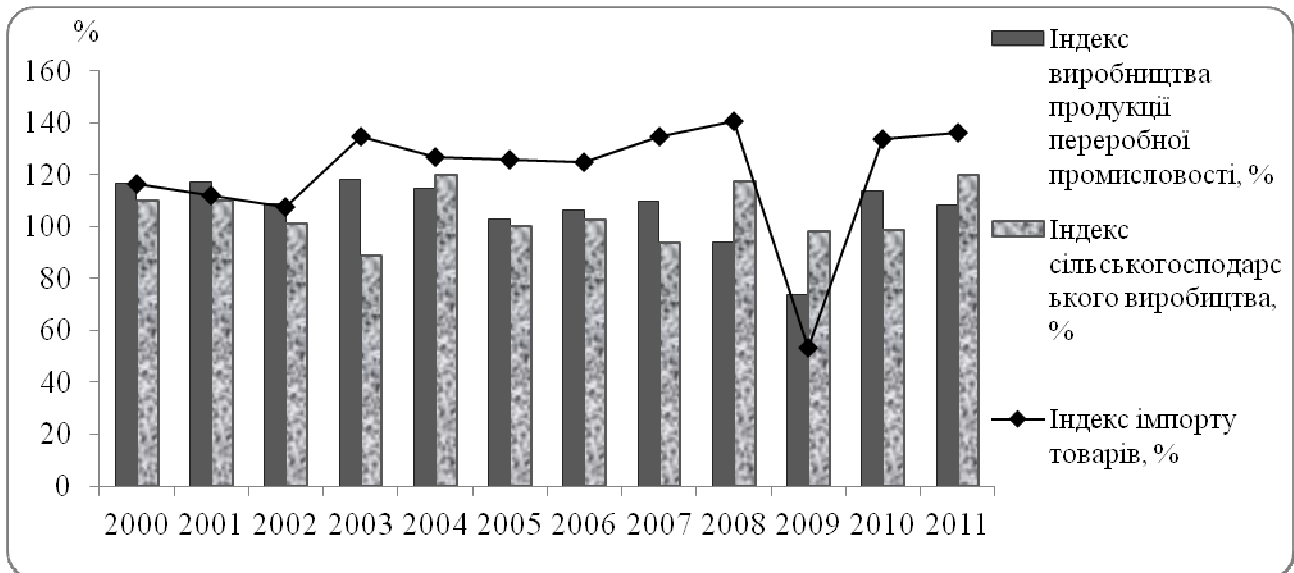
3) змінами цінових умов на споживчому ринку – різке підвищення або зниження цін як закупівлі, так і продажу негативно впливає на можливості торговельного підприємства конкурувати за споживача.

Звичайно, можливість отримання/недоотримання прибутку за результатами комерційної

діяльності у торгівлі залежить і від загальноекономічної ситуації в країні, впливу регуляторних чинників (легкості відкриття та ведення бізнесу), стану і тенденцій розвитку ринку праці тощо. Однак, ці макрочинники, здебільшого, не визначають специфіку виникнення ризикових ситуацій у тій чи іншій галузі, оскільки їх вплив поширюється на всі сфери економічної діяльності. Тому більш детально у даному дослідженні авторами розглянуто саме чинники мікросередовища, які безпосередньо визначають прибутковість галузей.

Рівень коливань на ринку пропозиції споживчих товарів з боку постачальників можна дослідити за допомогою аналізу динаміки їх виробництва (промислового та сільськогосподарського) та імпорту (рис. 2). Як свідчать отримані результати, посилення впливу чинників комерційного ризику з боку товарної пропозиції було найбільш відчутно у 2009 р., коли не тільки зменшилося вітчизняне промислове та сільськогосподарське виробництво споживчих товарів, але й значно скоротилися обсяги їх імпорту (на 46,9 %) [10].

Для кількісної оцінки зовнішнього комерційного ризику, зумовленого коливаннями товарної пропозиції, скористаємося статистичними методами, а саме розрахунками показників середнього квадратичного відхилення та коефіцієнту варіації, які характеризують міру мінливості досліджуваної ознаки щодо її середньої величини. Як свідчать дослідження Токаренка Г.С., оцінка ризику за коефіцієнтом варіації передбачає виділення трьох зон: низька варіабельність (коефіцієнт варіації до 10%), помірна (10-25%) та висока (більше 25%) [9].

Рис.2. Динаміка товарної пропозиції в Україні (за джерелами) за 2000-2011 рр.

Джерело: розроблено за [10]

Результати розрахунків статистичних показників оцінки ризику коливань промислового та сільськогосподарського виробництва, а також імпорту товарів наведені у таблиці 1 і свідчать про загальний невеликий рівень коливань обсягів товарної пропозиції вітчизняного виробництва та помірну варіацію пропозиції імпортованих товарів.

Таблиця 1

Статистична оцінка комерційного ризику підприємств торгівлі, зумовленого коливаннями товарної пропозиції

Показник	Індекс виробництва продукції переробної промисловості	Індекс імпорту товарів	Індекс сільськогосподарського виробництва
Середнє значення за 2000-2011 рр., %	106,2	117,4	104,5
Середнє квадратичне відхилення, %	12,1	22,6	9,9
Коефіцієнт варіації, %	11,4	19,2	9,4
Рівень варіації	помірний	помірний	Низький

Враховуючи виявлені тенденції та отримані оцінки, можна визначити, що на загальногалузовому рівні процес формування асортименту у торгівлі знаходиться під впливом чинників товарної пропозиції і не супроводжується виникненням надзвичайних ризикових ситуацій. Винятком став лише 2009 р., коли торговельні підприємства особливо гостро відчували наслідки світової фінансової кризи не тільки у сфері закупівельної, але, значно більшою мірою, і у сферах фінансової та інвестиційної діяльності.

Оскільки показники варіації під час оцінки комерційного ризику за допомогою індексів нівелюють характер змін, що відбуваються під впливом ризикоутворюючих чинників, автори пропонують для їх сукупної оцінки застосовувати матричний метод.

Розроблена матриця оцінки сукупного комерційного ризику, зумовленого коливаннями галузевих чинників, поєднує два напрями: динаміка показників – стабільно негативна, нестабільна та стабільно позитивна та варіація показників – невелика, помірна, велика.

Зважаючи на те, що не всі галузеві чинники діють односпрямовано, автори пропонують розрізняти оцінку ризику, зумовленого дією галузевих чинників, які поширюють можливості торговельних підприємств і позитивно впливають на їх фінансові результати (збільшення товарної пропозиції, доходів і споживчих витрат населення), та тих, які мають зворотний вплив (підвищення цін, зростання рівня конкуренції).

Розроблені матриці з урахуванням висловлених зауважень і пропозицій наведено у табл. 2. і 3.

Таблиця 2

Матриця оцінки сукупного комерційного ризику підприємств торгівлі, зумовленого коливаннями галузевих чинників, вплив яких має позитивний характер

Динаміка показників \ Варіація показників	Стабільно негативна	Нестабільна	Стабільно позитивна
Низька	Помірний ризик	Помірний ризик	Низький ризик
Помірна	Високий ризик	Помірний ризик	Низький ризик
Висока	Високий ризик	Високий ризик	Помірний ризик

Користуючись матрицею, наведеною у таблиці 2, можна сформулювати загальний висновок щодо впливу чинників товарної пропозиції на рівень галузевих комерційних ризиків:

- помірним ризиком характеризується вплив чинників товарної пропозиції з боку виробників сільськогосподарської продукції та продукції переробної промисловості, до якої відноситься більша частка споживчих товарів;

- формування товарної пропозиції у торгівлі за рахунок надходження імпортованих товарів супроводжується низьким рівнем ризику, що не виключає, разом з тим, необхідності подальшого моніторингу впливу цього чинника.

Таблиця 3

Матриця оцінки сукупного комерційного ризику підприємств торгівлі, зумовленого коливаннями галузевих чинників, вплив яких має негативний характер

Динаміка показників \ Варіація показників	Стабільно негативна	Нестабільна	Стабільно позитивна
Низька	Низький ризик	Помірний ризик	Помірний ризик
Помірна	Низький ризик	Помірний ризик	Високий ризик
Висока	Помірний ризик	Високий ризик	Високий ризик

Наявність і стабільність споживчого попиту є визначальними умовами функціонування підприємств роздрібною торгівлі. Зі скороченням попиту підприємство наращує нереалізовану товарну масу, заморожує грошові кошти у матеріальних активах, втрачає платоспроможність і отримує збитки. Реалізований споживчий попит відбивається у показнику роздрібного товарообороту, ко ливання якого будуть свідчити про волатильність споживчого ринку в цілому та підвищення ризиків, зумовлених змінами пріоритетів покупців.

Вагомими ризикоутворюючими чинниками, які визначають потенційний споживчий попит, є чисельність і доходи населення. Їх значні коливання можуть спричинити неготовність торговельного підприємства до підтримки балансу між попитом та пропозицією товарів, а отже зумовлюють виникнення ситуацій комерційного ризику.

Проведене дослідження (рис. 3.) дозволяє стверджувати, що суттєві коливання обсягу роздрібного товарообороту мали місце лише в умовах загострення світової фінансової кризи 2008-2009 рр., коли відбулося падіння темпів його нарощення з 138,5% до 93,5%. Протягом 2000-2007 та 2010-2011 рр. темпи зміни товарообороту в Україні не відрізнялися різкими коливаннями.

Рис. 3. Динаміка чинників попиту, що зумовлюють виникнення ситуацій комерційного ризику підприємств торгівлі в Україні за 2000-2011 рр.

Джерело: розроблено за [10]

Динаміка чисельності населення в Україні, як показало проведене дослідження, є стабільно негативною із щорічними темпами падіння 0,2-1%. Оскільки виявлені тенденції не піддаються різким коливанням, то, навіть за умов скорочення чисельності потенційних покупців, демографічний чинник не є критичним з точки зору комерційного ризику. За умов грамотної комунікаційної та маркетингової політики торговельні підприємства мають час і достатньо інформації, що врахувати такі зміни в програмах свого розвитку.

Досить близькими є тенденції змін у обсягах грошових доходів і витрат населення України на товари та послуги. Саме ці чинники, як свідчать представлені на рис. 3 результати, найбільшою мірою піддані коливанням протягом всього періоду дослідження. Якщо впродовж 2001-2005 рр. відбувалося їх стрімке зростання майже удвічі з подальшою стабілізацією, то у 2008-2009 рр. і доходи, і витрати суттєво скоротилися внаслідок зниження купівельної спроможності населення.

Результати розрахунків статистичних показників оцінки ризику споживчого попиту наведені у таблиці 4 і підтверджують в цілому визначений вище помірний рівень коливань реалізованого споживчого попиту за показником роздрібного товарообороту, а також потенційного попиту за показниками динаміки доходів і витрат населення.

Таблиця 4

Статистична оцінка комерційного ризику підприємств торгівлі України, зумовленого коливаннями чинників споживчого попиту

Показник	Індекс роздрібного товарообороту, %	Індекс чисельності населення, %	Індекс доходів населення, %	Індекс витрат населення на товари та послуги, %
Середнє значення за 2000-2011 рр., %	125,9	99,3	128,5	130,5
Середнє квадратичне відхилення, %	12,7	0,2	15,7	22,2
Коефіцієнт варіації, %	10,1	0,2	12,2	17,0
Рівень варіації	помірний	низький	помірний	Помірний

З метою дослідження сукупного впливу динаміки та варіації чинників попиту скористаємося матрицею, наведеною у таблиці 2, оскільки збільшення обсягу роздрібного товарообороту,

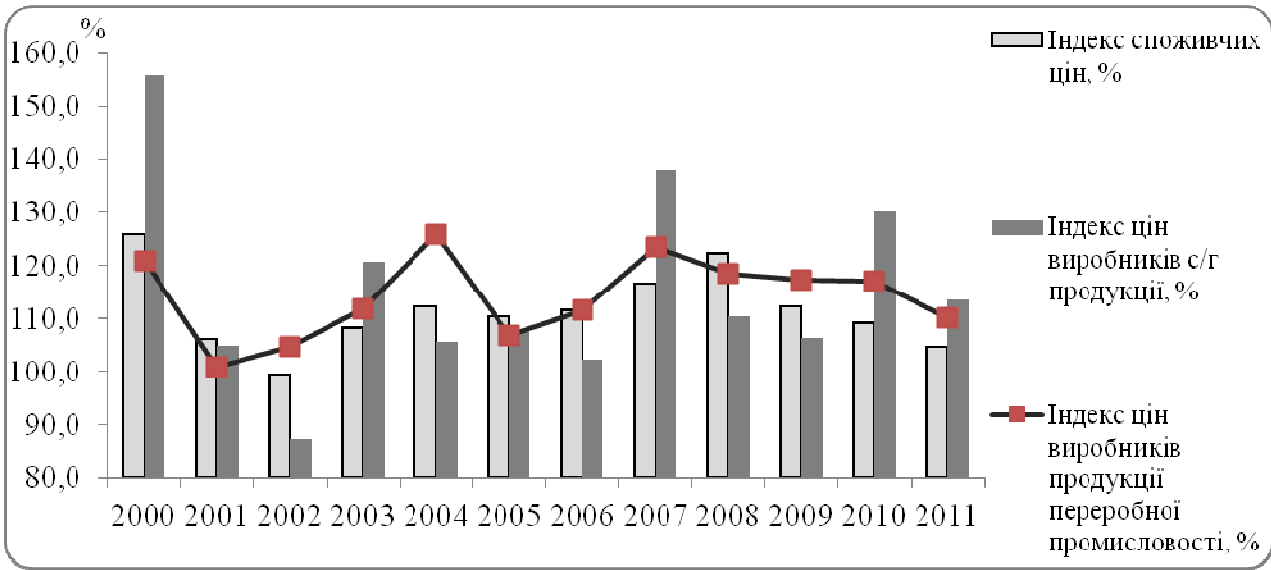
чисельності, доходів і споживчих витрат населення свідчать про розширення реалізованих і потенційних ринкових можливостей підприємств роздрібної торгівлі.

Співставлення динаміки та варіації індексів, що характеризують зміни споживчого попиту в Україні протягом 2000-2011 рр., дозволяє зробити такі висновки:

- скорочення чисельності населення, незважаючи на низький рівень варіації, є чинником, що спричиняє для підприємств роздрібної торгівлі помірний ризик, який з урахуванням стабільної негативної динаміки може бути більшою мірою прогнозованим;

- низьким, у цілому, є рівень ризиків, зумовлених стабільно позитивною динамікою роздрібного товарообороту, доходів і споживчих витрат населення і їх помірною волатильністю протягом 2000-2011 рр.

Коливання рівня цін є вагомим ризикувотворюючим чинником, що впливає як на процес закупівель, так і на процес продажів на торговельному підприємстві. Дослідження динаміки споживчих цін і цін виробників промислової продукції (рис. 4.) свідчить, що різкі коливання цінових чинників були характерні для 2000-2007 рр.

Рис. 4. Динаміка цінових чинників комерційного ризику підприємств торгівлі в Україні за 2000-2011 рр.

Джерело: розроблено за [10]

Починаючи з 2007 р., темпи зростання індексів споживчих цін і цін виробників продукції переробної промисловості поступово уповільнювалися. Натомість, цінові умови виробників сільськогосподарської продукції відрізнялися найбільшими коливаннями протягом всього періоду дослідження, що зумовлено значною залежністю умов формування цін на таку продукцію від регуляторної політики держави та чинників природно-техногенного характеру.

Результати розрахунків статистичних показників оцінки цінового ризику наведені у таблиці 5 і свідчать про невеликий рівень коливань споживчих цін і цін виробників продукції переробної промисловості та помірну варіацію цін на сільськогосподарські товари.

Таблиця 5

Статистична оцінка комерційного ризику підприємств торгівлі України, зумовленого коливаннями цін на товарному та споживчому ринках

Показник	Індекс споживчих цін, %	Індекс цін виробників продукції переробної промисловості, %	Індекс цін виробників с/г продукції, %
Середнє значення за 2000-2011 рр., %	111,3	113,8	114,0
Середнє квадратичне відхилення, %	7,0	7,3	17,6
Коефіцієнт варіації, %	6,3	6,5	15,4
Рівень варіації	низький	низький	Помірний

З метою дослідження сукупного впливу динаміки та варіації цінкових чинників використаємо матричний підхід, логіка якого для цінкових коливань описана в таблиці 3.

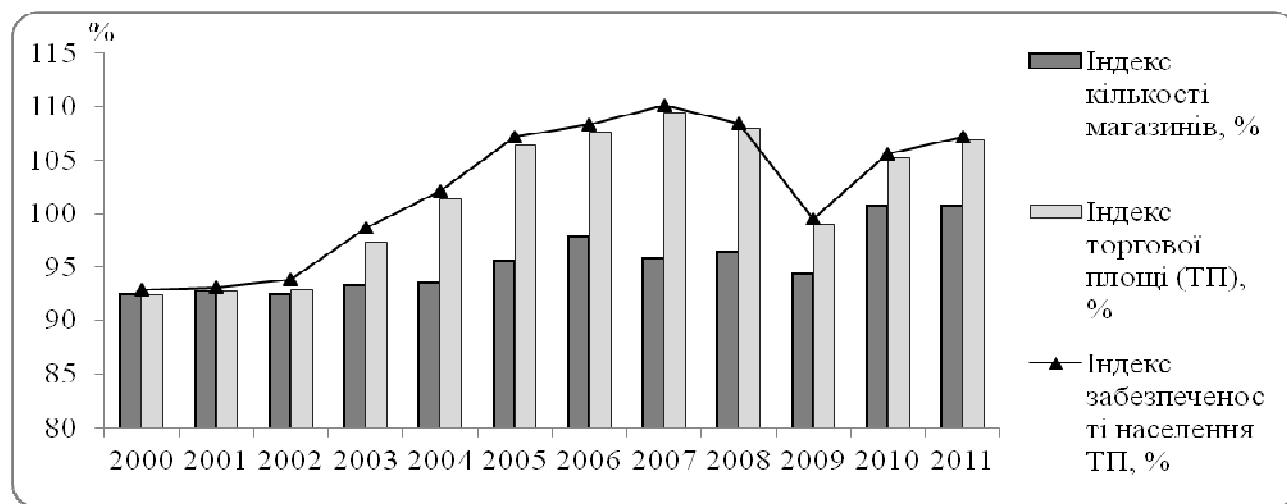
Співставлення динаміки та варіації індексів цін дозволяє зробити такі висновки:

- ризиком характеризуються коливання споживчих цін і цін виробників продукції переробної промисловості, динаміка яких є стабільно позитивною, а варіація – низькою;

- високими можна вважати цінкові ризики, зумовлені нестабільністю динаміки цін виробників сільськогосподарської продукції і їх помірною волатильністю протягом 2000-20011 рр.

Комерційні ризики у торгівлі виникають не тільки внаслідок нестабільності споживчого попиту або коливань цінкових умов на товарних ринках. Вагомим джерелом збільшення або зменшення цін на споживчому ринку виступає конкуренція, дослідження умов якої нами пропонується здійснювати з використанням показників розвитку торговельної мережі за кількістю підприємств роздрібною торгівлі, величиною торгової площі та забезпеченості населення України торговою площею.

Дослідження динаміки показників розвитку мережі роздрібною торгівлі (рис. 5) дозволяє визначити, що протягом 2000-2011 рр. відбувалися суттєві зміни конкурентної ситуації на споживчому ринку. З одного боку, спостерігалось щорічне скорочення кількості магазинів, з іншого – протягом 2002-2008 рр. та 2010-2011 рр. мало місце стабільне розширення пропозиції торгових площ, що, в свою чергу, зумовило майже синхронне збільшення забезпеченості населення торговою площею.

Рис.5. Динаміка чинників конкуренції, що зумовлюють виникнення ситуацій комерційного ризику підприємств торгівлі в Україні за 2000-2011 рр.

Джерело: розроблено за [10]

Незважаючи на певні позитивні тенденції у розвитку мережі роздрібною торгівлі, порівняно із іншими країнами Європи та світу забезпеченість населення України торговою площею знаходиться на недостатньому рівні. Станом на початок 2012 р. цей показник, за даними Державної служби статистики України, становив лише 197,5 м² на 1000 осіб [10], тоді як у середньому у світі його значення знаходиться на рівні 250 м² на 1000 осіб [4]. Отже, зважаючи на отримані результати, можна визначити, що в цілому конкурентна ситуація в галузі не є критичним ризикоутворюючим чинником, який здатний викликати суттєві цінкові коливання.

Підтвердженням такого висновку є також результати розрахунків статистичних показників оцінки ризику, зумовленого конкурентною ситуацією у роздрібній торгівлі (табл. 6).

Таблиця 6

Статистична оцінка комерційного ризику підприємств торгівлі України, зумовленого коливаннями чинників конкуренції

Показник	Індекс кількості магазинів, %	Індекс торгової площі (ТП), %	Індекс забезпеченості населення ТП, %
Середнє значення за 2000-2011 рр., %	95,5	101,4	102,1
Середнє квадратичне відхилення, %	2,8	6,2	6,2
Коефіцієнт варіації, %	3,0	6,1	6,1
Рівень варіації	низький	низький	низький

Вивчення сукупного впливу динаміки та варіації чинників конкуренції рекомендується авторами проводити з використанням матричного підходу, описаного в таблиці 3, оскільки посилення конкуренції призводить до поступового зменшення прибутковості в галузі, а отже негативно впливає на ринкові можливості торговельних підприємств.

Співставлення динаміки та варіації індексів, що характеризують зміни конкурентних умов на споживчому ринку України протягом 2000-2011 рр., дозволяє зробити такі висновки:

- скорочення кількості магазинів, що характеризується також низьким рівнем варіації, є чинником, що призводить до послаблення конкуренції в галузі, а отже спричиняє для підприємств роздрібною торгівлі низький ризик;

- нестабільність динаміки торгової площі в Україні і відповідно забезпеченості нею населення, хоча і характеризуються невеликою волатильністю, проте є джерелами помірного ризику, пов'язаного з можливою консолідацією споживчого ринку великими підприємствами роздрібною торгівлі та відповідно ускладненням умов комерційної діяльності інших суб'єктів господарювання в торгівлі.

Висновки з даного дослідження. Узагальнюючи вищевикладене, можна зробити такі висновки:

1. Галузеві ризикоутворюючі чинники впливають на здатність підприємств торгівлі успішно функціонувати та розвиватися у конкурентному середовищі.

2. До числа комерційних ризиків підприємств торгівлі, виникнення яких більшою мірою зумовлюється впливом галузевих чинників, варто відносити ризики зміни обсягів закупівель та реалізації товарів, що мають товарний характер, а також цінові ризики на етапах як закупівель, так і продажів.

3. Оцінку впливу ризикоутворюючих чинників на комерційну діяльність підприємств роздрібною торгівлі доцільно проводити з урахуванням варіації та характеру змін товарної пропозиції, а також цінових умов у сферах закупівель та реалізації товарів, на підґрунті економіко-статистичного та матричного методів, що дозволяє визначити рівень комерційних ризиків, зумовлених галузевими чинниками.

4. Вплив комерційних ризиків, зумовлених галузевими чинниками, не завжди спричиняє суттєве скорочення можливостей підприємств роздрібною торгівлі щодо отримання прибутку, що зумовлює необхідність подальшого вивчення практики управління ризиками у галузі та виявлення внутрішніх проблем підприємств, які гальмують їх розвиток.

Література

1. Абчук В.А. Ризики в бизнесе, менеджменте и маркетинге / В.А. Абчук. – СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 2006. – 480 с.
2. Боровкова В.А. Управление рисками в торговле / В.А. Боровкова. – СПб. : Питер, 2004. – 288 с.
3. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.
4. Висоцька М.П. Дослідження категорії ризик підприємницької діяльності / М.П. Висоцька // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури : зб. наук. пр. НАУ. – 2011. Вип. 30. – 260 с.
5. Івченко І.Ю. Економічні ризики / І.Ю. Івченко. – К. : ЦНП, 2004. – 304 с.
6. Клебанова Т.С. Теория экономического риска / Т.С. Клебанова, Е.В. Раевнева. – Х. : ИНЖЭК, 2007. – 208 с.
7. Раєвнева О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія / О. В. Раєвнева. – Харків : ІНЖЕК, 2006. – 496 с.
8. Токаренко Г.С. Технологія управління фінансовими ризиками / Г.С. Токаренко // Фінансовий менеджмент. – 2006. – №5. – С. 138-143.
9. Тэпман Л.Н. Ризики в экономике / Л.Н. Тэпман ; под ред. проф. В.А. Швандара. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 380 с.
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.